

Od Zemlje čudesa do Mreže: Analiza psihološke manipulacije temeljene na konfuziji

Autor: Davor Moravek

Sažetak

Ovaj pregledni članak analizira evoluciju i primjenu psihološke manipulacije temeljene na izazivanju konfuzije, prateći njezinu putanju od sredine 20. stoljeća do suvremenog digitalnog doba. Rad postavlja tezu da temeljni princip – destabilizacija percepcije stvarnosti pojedinca radi povećanja sugestibilnosti – ostaje nepromijenjen, dok se metode prilagođavaju tehnološkom i društvenom kontekstu. Analiza započinje dekonstrukcijom pseudoznanstvenih tehnika L. Rona Hubbarda i njegove dijanetike, s posebnim naglaskom na tehniku „Alisa u zemlji čudesa“. Zatim se istražuje institucionalizacija i militarizacija ovih metoda kroz deklasificirani priručnik CIA-e KUBARK, koji kodificira psihološku dezorijentaciju u svrhe ispitivanja. Psihološki mehanizmi poslušnosti, demonstrirani u Milgramovom eksperimentu, pružaju teorijski okvir za razumijevanje zašto su ove tehnike učinkovite. Konačno, članak istražuje kako se isti principi danas primjenjuju na masovnoj skali kroz algoritme društvenih mreža, koji koriste emocionalno cikliranje, isprekidano pojačanje te stvaranje „mjehurića filtriranja“ i „eho komora“ za oblikovanje ponašanja i uvjerenja korisnika. U zaključku se predlažu strategije za razvoj kognitivne otpornosti kao ključne vještine za snalaženje u modernom informacijskom okruženju.

Ključne riječi: psihološka manipulacija, tehnike konfuzije, kontrola uma, KUBARK, Milgramov eksperiment, dijanetika, društvene mreže, algoritmi, kognitivna otpornost

Abstract

This review article analyzes the evolution and application of confusion-based psychological manipulation, tracing its trajectory from the mid-20th century to the contemporary digital age. The paper posits that the fundamental principle—destabilizing an individual's perception of reality to increase suggestibility—remains unchanged, while the methods adapt to technological and social contexts. The analysis begins by deconstructing the pseudoscientific techniques of L. Ron Hubbard and his Dianetics, with a special focus on the "Alice in Wonderland" technique. It then explores the institutionalization and militarization of these methods through the declassified CIA KUBARK manual, which codifies psychological disorientation for interrogation purposes. The psychological mechanisms of obedience, demonstrated in the Milgram experiment, provide a theoretical framework for understanding why these techniques are effective. Finally, the article examines how the same principles are now applied on a mass scale through social media algorithms, which use emotional cycling, intermittent reinforcement, and the creation of "filter bubbles" and "echo chambers" to shape user behavior and beliefs. In conclusion, strategies for developing cognitive resilience are proposed as a critical skill for navigating the modern information environment.

Keywords: psychological manipulation, confusion techniques, mind control, KUBARK, Milgram experiment, Dianetics, social media, algorithms, cognitive resilience

Uvod

Ovaj izvještaj iznosi i brani središnju tezu: evolucijsku putanju psihološke manipulacije koja se temelji na izazivanju konfuzije. Tvrdi se da je temeljni princip – destabilizacija pojedinčeve stvarnosti radi povećanja sugestibilnosti – ostao konstantan, prilagođavajući svoje metode od individualnih pseudoterapeutskih seansi i tajnih soba za ispitivanje do globalnih, automatiziranih sustava društvenih mreža. Uvod ocrta strukturu izvještaja, obećavajući multidisciplinarnu istragu koja prati ove tehnike od njihovih korijena sredinom 20. stoljeća u dijanetici i psihološkim operacijama pod pokroviteljstvom države pa sve do njihovih današnjih, algoritamski vođenih oblika na digitalnim platformama. Postavlja se teza da je razumijevanje ove loze ključno za razvoj kognitivne otpornosti u modernom informacijskom okruženju.

Ovaj rad koristi metodu kritičke analize tekstualnih izvora kako bi pratio evoluciju tehnika konfuzije. Izvori su odabrani na temelju njihove povijesne važnosti (npr. originalni Hubbardovi i CIA-ini priručnici), klasičnih akademskih studija (Milgram) i utjecajnih suvremenih teorija o tehnologiji (Zuboff, Pariser). Cilj nije bio dati sveobuhvatan pregled, već konstruirati kvalitativnu argumentacijsku liniju kroz analizu paradigmatičkih slučajeva. Gdje se ne može utvrditi izravna kauzalna veza (npr. između priručnika KUBARK i dizajnera algoritama), rad se fokusira na analizu strukturnih analogija u primijenjenim principima.

Arhitektura psihološke manipulacije

Ovo poglavlje postavlja teorijske temelje, nadilazeći jednostavne definicije kako bi se analizirali ključni psihološki mehanizmi koji omogućuju manipulaciju. Istražit će se koncepti poput kognitivne disonance, emocionalnog iskorištavanja i prekida ustaljenih bihevioralnih skripti, pružajući okvir za razumijevanje naprednijih tehnika koje će se kasnije razmatrati.

Definiranje terena: Od utjecaja do prisile

Psihološka manipulacija može se definirati kao vrsta društvenog utjecaja koji ima za cilj promijeniti percepciju ili ponašanje drugih putem prikrivenih, obmanjujućih ili nasilnih taktika (Simon, 2010). U svojoj srži manipulator nastoji stvoriti neravnotežu moći i iskoristiti žrtvu kako bi služila njegovim vlastitim interesima (Braiker, 2004). Ključna namjera manipulatora jest ostvariti kontrolu ili dobiti povlastice na koje ciljana osoba ne bi pristala da je svjesna skrivenih namjera (Simon, 2010).

Analiza ovih definicija otkriva ključnu razliku između benignog društvenog utjecaja i zlonamjerne manipulacije. Dok utjecaj može biti transparentan i poštovati autonomiju pojedinca, manipulacija djeluje potkopavanjem kritičkog razmišljanja i slobode odlučivanja. Često se provodi toliko suptilno da žrtva prepoznaje gubitak vlastite slobode tek kada je već duboko izmanipulirana (Braiker, 2004).

Manipulatorov alat: Uobičajene taktike i njihov psihološki utjecaj

Manipulatori koriste širok spektar tehnika, uključujući izazivanje osjećaja krivnje (eng. *gaslighting*), izolaciju, glumljenje žrtve te korištenje emocionalnih apela za zaobilazanje racionalnog prosuđivanja (Simon, 2010). U širem društvenom kontekstu Noam Chomsky opisao

je strategije masovne manipulacije koje uključuju stvaranje problema na koje se zatim nudi „rješenje“, postupno uvođenje neprihvatljivih promjena kako bi se izbjegao otpor te korištenje emocionalnih apela za stvaranje „kratkog spoja“ u racionalnoj analizi (iako se ovaj popis često pogrešno pripisuje, ideje su u skladu s njegovom kritikom medija).

Jedna od posebno učinkovitih metoda, potvrđena eksperimentalnim istraživanjima, jest tehnika „strah pa olakšanje“ (eng. *fear-then-relief*). Procedura se sastoji od dva koraka: prvo, manipulator izazove stanje straha, a zatim iznenada ukloni prijetnju, pružajući olakšanje. Ovaj emocionalni zamah ostavlja osobu u stanju privremene kognitivne dezorijentacije (eng. *mindlessness*), čineći je znatno podložnijom prihvatanju prijedloga ili naredbi koje slijede neposredno nakon olakšanja (Doliński i Nawrat, 1998). Klasičan primjer je policijska taktika „dobar policajac/loš policajac“, gdje jedan ispitivač stvara strah, a drugi nudi spas, čime potiče suradnju (Doliński i Nawrat, 1998).

Ove taktike nisu nasumične; one sustavno ciljaju temeljne ljudske emocionalne i kognitivne sustave. Ciklus „strah pa olakšanje“ izravno manipulira sustavom za odgovor na prijetnje u mozgu, stvarajući stanje ranjivosti (Doliński i Nawrat, 1998). Time se ne postiže samo trenutačna nelagoda, već se stvara nestabilno i nepredvidivo emocionalno okruženje. U takvom okruženju manipulator se pozicionira kao jedini izvor stabilnosti – na primjer, kao „dobar policajac“ koji nudi olakšanje. Na taj način, manipulacija se može redefinirati ne samo kao niz trikova, već kao sustavno inženjerstvo stvarnosti za žrtvu, gdje manipulator postaje jedini arbitar njezina emocionalnog stanja. Ta ovisnost postaje istinski izvor moći manipulatora.

Ovo poglavlje postavilo je teorijski temelj, definirajući manipulaciju kao proces koji potkopava kritičko razmišljanje. Tehnike poput „strah pa olakšanje“ pokazuju kako se ciljanim emocionalnim i kognitivnim destabiliziranjem stvara stanje podložnosti, što je mehanizam koji će se istraživati u narednim poglavljima.

Geneza konfuzije kao oružja: L. Ron Hubbard i dijanetika

Ovaj odjeljak pruža dubinsku analizu rada L. Rona Hubbarda, s fokusom na dijanetiku, principe „auditiranja“ i njegova predavanja o „Konfuziji i stabilnim podacima“. Dekonstruira se tehnika „Alisa u zemlji čudesa“, istražujući njezine navodne mehanizme, znanstvenu valjanost i manipulativni potencijal.

Dijanetika i um: Teorijsko opravdanje za manipulaciju

U svojoj knjizi *Dijanetika: Moderna znanost o mentalnom zdravlju* Hubbard (1950) postavlja teoriju o umu podijeljenom na „analitički um“ i „reaktivni um“. Reaktivni um, koji je aktivan tijekom trenutaka boli, traume ili „nesvijesti“, bilježi štetna sjećanja nazvana „engrami“ (Hubbard, 1950). Tvrdi se da ti engrami uzrokuju iracionalno ponašanje i psihosomatske bolesti. Cilj dijanetičkog „auditiranja“ jest „očistiti“ te engrame i time osloboditi pojedinca (Hubbard, 1950).

Iako je predstavljen kao terapijski, ovaj teorijski okvir pruža savršeno opravdanje za manipulativnu intervenciju. Označavanjem neželjenih misli ili otpora kao „abracija“ uzrokovanih skrivenim „engramima“, sustav automatski obezvrjeđuje kritičko prosuđivanje subjekta. Auditor (praktičar dijanetike) pozicionira se kao jedini autoritet sposoban identificirati i „očistiti“ te skrivene mane,

čime se stvara dinamika moći koja je inherentno nagnuta u njegovu korist (Miller, 1987).

Tehnika „Alisa u zemlji čudesa“ i moć konfuzije

Tehnika koja se pripisuje Hubbardu, a koju kritičari nazivaju „Alisa u zemlji čudesa“, uključuje preplavlivanje subjekta zbunjujućim i kontradiktornim informacijama kako bi se destabilizirao njegov osjećaj za stvarnost (Miller, 1987; Atack, 1990). Temeljni princip, sličan hipnotičkoj tehnici konfuzije Milтона Ericksona, jest da, kada je svjesni um preopterećen, postaje prijemčiviji za sugestije (Atack, 1990). U tom trenutku kognitivne dezorijentacije umeće se naredba. Hubbardovo predavanje „Konfuzija i stabilni podaci“ izričito se bavi ovom temom, tvrdeći da je u rješavanju konfuzije „stabilni podatak“ daleko vrijedniji od logike (Hubbard, 1956). Vježbe obuke za auditore uključivale su čitanje fraza iz knjige *Alisa u zemlji čudesa* kako bi se naučili projicirati namjeru bez uobičajenih konverzacijskih posrednika („vias“) (Hubbard Communications Office, 1972).

Ovo je praktična primjena dijanetičke teorije. „Konfuzija“ je osmišljena kako bi zaobišla „analitički um“ i pristupila sugestibilnom „reaktivnom umu“. „Stabilni podatak“ koji nudi auditor jest naredba ili uvjerenje koje treba usaditi. Izbor *Alise u zemlji čudesa* je znakovit; to je priča koja se temelji na slomu logike i poznate stvarnosti, što savršeno odražava cilj tehnike. Iako Crkva scijentologije poriče korištenje hipnoze, Hubbardova upotreba hipnotičkih tehnika dobro je dokumentirana (Miller, 1987; Atack, 1990).

Akadske i kritičke perspektive Hubbardovih metoda

Medicinska i psihološka zajednica široko odbacuju dijanetiku kao pseudoznanost, navodeći nedostatak empirijskih dokaza (Kent, 1999). Kritičari ističu da se njezine tvrdnje ne temelje na recenziranim dokazima, već isključivo na Hubbardovim tvrdnjama (Gardner, 1957). Njegovo protivljenje psihijatriji i psihologiji prikazano je kao obrana „osobne slobode“, no kritičari tvrde da su njegove vlastite metode, poput repetitivnog auditiranja i indoktrinacije, metode koje kritičari klasificiraju kao oblike prisilnog uvjeravanja i kontrole misli (Atack, 1990; Singer, 2003). Hubbard je također kodificirao politike za napadanje kritičara, kao što je politika „Fair Game“, koju su kritičari opisali kao direktivu za uznemiravanje protivnika organizacije (Atack, 1990).

Akadska kritika ključna je za razumijevanje Hubbardovih tehnika ne kao legitimne terapije, već kao sofisticiranog sustava manipulacije. Njegovo prikazivanje službene psihologije kao neprijatelja klasična je kulturna taktika izoliranja sljedbenika i stvaranja mentaliteta „mi protiv njih“, čime se vođa („Izvor“) učvršćuje kao jedini izvor istine (Singer, 2003).

Ova analiza otkriva da tehnika „Alisa u zemlji čudesa“ nije samo izazivanje trenutne zbunjenosti. Riječ je o sustavnom procesu dekonstrukcije pojedinčeve stvarnosti, nakon čega slijedi njezina rekonstrukcija oko novog, izvana nametnutog „stabilnog podatka“. Sustav funkcionira tako što se ovaj manipulativni proces predstavlja kao čin oslobođenja ili „čišćenja“. Prvo se definira dio osobe kao „slomljen“ (reaktivni um s engramima). Zatim se koristi konfuzija kako bi se srušila postojeća mentalna stabilnost. U tom trenutku ranjivosti umeće se novi „stabilni podatak“ – uvjerenje ili naredba – kao temelj nove, „čišće“ stvarnosti. Cijeli se proces prikazuje kao iscjeljenje, čime žrtva postaje voljni sudionik u vlastitom reprogramiranju. To pretvara prisilni čin u suradnički, što je oblik manipulacije koji se pokazao učinkovitijim jer internalizira pristanak subjekta.

Institucionalizacija konfuzije: Priručnik KUBARK i CIA

Ovo poglavlje analizira deklasificirani protuobavještajni priručnik KUBARK i pokazuje kako su principi psihološke destabilizacije postali dio državnog aparata za ispitivanje.

KUBARK priručnik: Doktrina psihološkog ratovanja

KUBARK priručnik za protuobavještajno ispitivanje (Central Intelligence Agency, 1963) dokument je CIA-e koji opisuje „prisilno protuobavještajno ispitivanje otpornih izvora“. Temelji se na „opsežnim istraživanjima, uključujući znanstvene upite“ i „uglavnom psihološkim“ principima (CIA, 1963). Priručnik izričito raspravlja o prisilnim tehnikama osmišljenim da „izazovu psihološku regresiju kod subjekta dovodenjem superiorne vanjske sile da djeluje na njegovu volju za otporom“ (CIA, 1963).

KUBARK predstavlja institucionalizaciju i militarizaciju psihološke manipulacije. Dok je Hubbardov rad bio usmjeren na pojedince iz ideoloških i financijskih razloga, cilj CIA-e bila je državna sigurnost. Oslanjanje priručnika na „znanstvene spoznaje“ (CIA, 1963) pokušaj je legitimizacije tehnika koje su u svojoj suštini usmjerene na sustavnu psihološku destabilizaciju s ciljem potkopavanja volje za otporom (McCoy, 2006).

Mehanika destabilizacije: Stvaranje „psihološkog šoka“

Cilj priručnika je „radikalno poremetiti poznate emocionalne i psihološke asocijacije subjekta“ (CIA, 1963). Time se stvara interval „obustavljene animacije, svojevrsnog psihološkog šoka ili paralize“. U tom kratkom trenutku subjekt je „daleko otvoreniji za sugestiju, daleko skloniji poslušnosti“ (CIA, 1963).

Koncept „psihološkog šoka“ u KUBARK-u funkcionalno je identičan „mentalnom padu“ ili „točki zamrzavanja“ opisanoj u analizi Hubbardove tehnike. Oba sustava prepoznaju da je razbijanje referentnog okvira osobe nužan preduvjet za usađivanje sugestije ili iznuđivanje poslušnosti. Priručnik to kodificira kao taktički cilj (McCoy, 2006).

Kontrola okoliša i senzorna deprivacija

Prisilne metode uključuju uhićenje subjekata iznenada, stavljanje poveza preko očiju i svlačenje (CIA, 1963). Treba ih držati u izolaciji, u sobama bez prozora i zvučne izolacije. Priručnik savjetuje manipuliranje okolinom subjekta kako bi se „stvorile neugodne ili nepodnošljive situacije“. To uključuje deprivaciju sna, hrane i normalnih rutina te miješanje dana i noći mijenjanjem satova i vremena obroka. Cilj je „presjeći te veze [s poznatim okruženjem] i baciti ispitanika natrag na njegove vlastite, neuzvrćene unutarnje resurse“ (CIA, 1963).

Ovo je praktična primjena stvaranja konfuzije i bespomoćnosti. Uklanjanjem svih vanjskih sidrišta stvarnosti – vremena, svjetla, društvenog kontakta, fizičke udobnosti – ispitivač prisiljava subjekta na stanje duboke dezorijentacije i ovisnosti. Svijet subjekta sužava se na sobu za ispitivanje, a ispitivač postaje jedini arbitar njegova postojanja, što je princip izričito naveden u priručniku (McCoy, 2006).

Kontradikcija prisile: Istina nasuprot kontroli

Iako KUBARK detaljno opisuje prisilne metode, kasniji dokument CIA-e, *Human Resource Exploitation Training Manual* (1983), priznaje da informacije dobivene pod prisilom nisu pouzdane jer će subjekt reći sve što misli da ispitivač želi čuti. Sam KUBARK napominje da „prijetnja prisilom obično slabi ili uništava otpor učinkovitije od same prisile“ (CIA, 1963).

Ova očita kontradikcija otkriva dublji, uznemirujući cilj. Da je primarni cilj bio isključivo izvlačenje točnih informacija, dokumentirana nepouzdanost prisilnih metoda učinila bi ih kontraproduktivnima. To sugerira postojanje drugog cilja: potkopavanje volje subjekta, izazivanje poslušnosti i potencijalno „prepisivanje uma“ novim narativom, bez obzira na njegovu istinitost (McCoy, 2006). Cilj se pomiče s izvlačenja na usađivanje, s prikupljanja obavještajnih podataka na psihološki rat protiv pojedinca.

KUBARK priručnik stoga nije samo zbirka taktika ispitivanja; to je nacrt za sustavnu dekonstrukciju ljudske osobnosti. Njegove metode osmišljene su da izazovu stanje „naučene bespomoćnosti“, psihološko stanje koje je prvi opisao Seligman (1972), u kojem pojedinac, nakon što je doživio nekontrolirane negativne podražaje, prestaje pružati otpor. Tehnike nepredvidljivosti i nekontroliranosti sustavno uče subjekta da su njegovi postupci besmisleni. Opisani ishod kao „psihološka regresija“ (CIA, 1963) savršeno odgovara bihevioralnim posljedicama naučene bespomoćnosti. Krajnji cilj nije samo trenutna nelagoda ili konfuzija, već induciranje priznatog i iscrpljujućeg psihološkog stanja koje subjekta čini fundamentalno podložnim i lakim za kontrolu.

Psihologija poslušnosti: Milgramov eksperiment

Ovaj odjeljak koristi Milgramov eksperiment kao ključnu studiju slučaja kako bi se rasvijetlili psihološki temelji učinkovitosti konfuzije i prisile. Analizirat će se uloge percipiranog autoriteta, difuzije odgovornosti i moralnog isključivanja.

Milgramov eksperiment: Paradigma poslušnosti autoritetu

U svom revolucionarnom eksperimentu Stanley Milgram (1963) testirao je spremnost pojedinaca da se povinuju uputama autoritativne osobe, čak i kada su te upute bile u sukobu s njihovom osobnom savješću. Sudionici („učitelji“) dobili su upute da zadaju sve jače električne šokove „učeniku“ (glumcu) za netočne odgovore. Značajna većina sudionika, oko 65 %, nastavila je do najviše razine šoka od 450 volti unatoč simuliranim vriskovima i prosvjedima „učenika“ (Milgram, 1963).

Eksperiment je pokazao da su obični ljudi sposobni nanositi tešku bol drugima kada im to naloži percipirani legitimni autoritet. To pruža snažnu empirijsku osnovu za razumijevanje poslušnosti u manipulativnim kontekstima. Iako se Milgramov rad klasično tumači kao dokaz slijepe „poslušnosti autoritetu“, suvremena istraživanja, posebice rad Reichera i Haslama, nude dublju analizu. Oni sugeriraju da ključni mehanizam nije bila pasivna poslušnost, već „angažirano sljedbeništvo“ (eng. *engaged followership*). Prema ovom modelu, sudionici su bili spremni nanositi bol jer su se aktivno identificirali sa znanstvenim ciljem koji je predstavljao eksperimentator, vjerujući da doprinose višem, plemenitom cilju.

Mehanizmi poslušnosti: Autoritet i odgovornost

Kada su sudionici oklijevali, eksperimentator je koristio niz standardiziranih verbalnih poticaja, kao što su „Eksperiment zahtijeva da nastavite“ i „Nemate drugog izbora, morate nastaviti“ (Milgram, 1963). Eksperimentator je također preuzeo punu odgovornost, uvjeravajući sudionika da on snosi odgovornost za sve što se dogodi. Ova difuzija odgovornosti bila je ključni faktor u postizanju poslušnosti, prebacujući sudionike u ono što je Milgram (1974) nazvao „agensko stanje“ (eng. *agentic state*), gdje sebe vide kao instrument za izvršavanje tuđih želja.

U trenutku ekstremne moralne konfuzije eksperimentator u bijeloj kuti djeluje kao „stabilni podatak“. Sudionik je uhvaćen između dva sukobljena zahtjeva: „ne nanosi štetu drugima“ i „poslušaj autoritet“. Autoritet rješava tu konfuziju pružanjem jasne, nepokolebljive naredbe i oslobađanjem sudionika od odgovornosti. Ova dinamika odražava kako manipulator nudi jednostavno „rješenje“ ili naredbu nakon što je izazvao stanje konfuzije, čime olakšava meti da prihvati sugestiju.

Povezivanje Milgrama s KUBARK-om i Hubbardom

Poveznica s KUBARK-om i Hubbardom time postaje još snažnija. Ne radi se samo o poziciji „apsolutnog autoriteta“, već o sposobnosti vođe da navede sljedbenike da se *identificiraju* s višim ciljem – bilo da je to „duhovna sloboda“ (Hubbard), „nacionalna sigurnost“ (CIA) ili „napredak znanosti“ (Milgram). U sva tri slučaja, autoritet uspijeva jer pruža moralni i logički okvir koji štetne postupke preoblikuje u nužnu dužnost. Subjekt, dezorijentiran i lišen svojih uobičajenih referentnih okvira, traži vodstvo od tog autoriteta. Milgramov rad, posebice u svjetlu suvremenih revizija, pruža psihološki dokaz koncepta: u stanju sukoba i nesigurnosti, ljudska sklonost internaliziranju ciljeva samouvjerenog autoriteta izuzetno je snažna.

Milgramov eksperiment otkriva da najučinkovitija manipulacija ne zahtijeva nužno slamanje osobe silom, već preoblikovanje njezine stvarnosti tako da se štetni postupci percipiraju kao nužni, legitimni ili čak ispravni unutar novog konteksta. Sudionici u eksperimentu nisu bili sadisti; pokazivali su znakove ekstremnog stresa (Milgram, 1963). Njihova poslušnost nije bila pasivna, već rezultat aktivne identifikacije s ciljem koji je postavio autoritet. Moć autoriteta, dakle, leži u njegovoj sposobnosti da definira situaciju i njezina moralna pravila. On stvara „mjehurić stvarnosti“ u kojem su uobičajena pravila društvenog ponašanja suspendirana. To se izravno povezuje s Hubbardom, koji manipulaciju preoblikuje u „terapiju“, i CIA-om, koja psihološku torturu preoblikuje u nužan alat „protuobavještajne službe“.

Digitalna Zemlja čudesa: Algoritamska manipulacija

Ovo poglavlje premošćuje povijesnu analizu sa suvremenom stvarnošću. Detaljno će se opisati kako su temeljni principi konfuzije, emocionalnog cikliranja i psihološke destabilizacije sada ugrađeni u algoritme društvenih mreža.

Nova soba za ispitivanje: Arhitektura društvenih mreža

Moderne društvene mreže koriste moćne algoritme osmišljene za maksimiziranje angažmana

korisnika (Zuboff, 2019). Ovi sustavi izgrađeni su tako da apeliraju na centre za nagrađivanje u mozgu, stvarajući petlje kompulzivnog ponašanja (Eyal, 2014). Arhitektura ovih platformi stvara okruženje analogno kontroliranim uvjetima KUBARK-a ili auditorske seanse. Korisnik je izoliran u svom personaliziranom feedu (unutar „mjehurića filtriranja“), a njegova je stvarnost posredovana nevidljivim, svemoćnim autoritetom – algoritmom (Pariser, 2011).

Algoritamska konfuzija i emocionalno cikliranje

Algoritmi društvenih mreža postižu emocionalno cikliranje pojačavanjem emocionalno poticajnog sadržaja (bilo pozitivnog ili negativnog), što može dovesti do brzih promjena raspoloženja (Brady i sur., 2017). Platforme su izgrađene na principu „isprekidanog pojačanja“ (eng. *intermittent reinforcement*) – nepredvidivih nagrada (lajkovi, obavijesti) koje funkcioniraju poput automata za igre na sreću, držeći korisnike ovisnima u iščekivanju sljedećeg dopaminskog udara (Eyal, 2014). Ovo je tehnika „Alisa u zemlji čudesa“ na masovnoj skali. Stalni, algoritamski vođeni emocionalni udari drže mozak korisnika u stanju fluksa, sprječavajući stabilan fokus i povećavajući sugestibilnost. Fokus korisnika namjerno je fragmentiran, čineći ga podložnijim bilo kojoj poruci ili proizvodu koji mu se sljedeći prikaže.

Mjehurići filtriranja i eho komore: Automatizacija jačanja uvjerenja

Algoritmi stvaraju „mjehuriće filtriranja“ (eng. *filter bubbles*), termin koji je skovao Eli Pariser (2011), personaliziranjem sadržaja tako da korisnici uglavnom vide ono što se podudara s njihovim postojećim uvjerenjima. To može dovesti do stvaranja „eho komora“, gdje se ista uvjerenja ponavljaju i pojačavaju, jačajući potvrdnu pristranost i polarizaciju (Sunstein, 2017). Iako je zabrinutost zbog intelektualne izolacije prevladavajuća, znanstvena slika nije jednodimenzionalna. Studije poput one koju su proveli Kitchens i sur. (2017) sugeriraju da algoritmi, u određenim uvjetima, mogu paradoksalno *povećati* izloženost korisnika raznolikim stajalištima u usporedbi s tradicionalnim medijskim navikama. Time se komplicira pojednostavljeni narativ o „mjehurićima filtriranja“ i ukazuje na potrebu za nuanciranijim razumijevanjem algoritamskog utjecaja, iako prevladavajuća zabrinutost ostaje da potiču intelektualnu izolaciju i radikalizaciju.

Eho komore su digitalni ekvivalent izolacije subjekta. Ograničavanjem izloženosti suprotnim stavovima, algoritam osigurava da se stvarnost korisnika neprestano potvrđuje, čineći ga rigidnijim u svojim uvjerenjima i ranjivijim na manipulaciju iz izvora unutar njegova mjehurića. To stvara plodno tlo za dezinformacije jer moćni akteri mogu ubrizgati prilagođene poruke izravno u te izolirane zajednice (Zuboff, 2019).

Krajnje manipulativno postignuće algoritama, kako tvrdi Zuboff (2019) u svojoj teoriji „nadzornog kapitalizma“, jest transformacija identiteta korisnika u predvidljivu, unovčivu imovinu. Proces nadilazi utjecaj na pojedinačnu odluku i prelazi u oblikovanje cjelokupnog svjetonazora i osjećaja sebe, čineći buduće ponašanje predvidljivijim i kontroliranim. Počinje s modifikacijom ponašanja (Eyal, 2014), što hrani algoritam podacima koji se koriste za stvaranje personalizirane eho komore (Pariser, 2011), što dovodi do modifikacije uvjerenja (Sunstein, 2017). S vremenom stalna interakcija s tom prilagođenom stvarnošću oblikuje korisnikov osjećaj identiteta. Ta predvidljivost

je proizvod koji se prodaje. Manipulacija je tako evoluirala od jednokratnog čina (dobivanje priznanja) do kontinuiranog procesa oblikovanja identiteta i predviđanja ponašanja (Zuboff, 2019).

Iako je Zuboffina (2019) teorija „nadzornog kapitalizma“ izuzetno utjecajna u opisivanju ovog fenomena, kritičari (npr. iz perspektive političke ekonomije) tvrde da ona preuveličava njegovu novost. Umjesto da bude radikalno novi „odmetnuti“ oblik kapitalizma, oni ga vide kao logičan nastavak temeljnog kapitalističkog imperativa: pronalaska novih, do sada neiskorištenih područja (u ovom slučaju, „privatnog ljudskog iskustva“) i njihove transformacije u robu. Ova perspektiva ne umanjuje opasnost, već je smješta u duži povijesni kontekst eksploatacije, povlačeći analogiju između komodifikacije podataka danas i komodifikacije radne snage u industrijskom kapitalizmu.

Tablica 1: Usporedna analiza tehnika konfuzije

Manipulativni princip	L. Ron Hubbard (Dijanetika/Scijentologija)	CIA (KUBARK priručnik)	Moderne društvene mreže (Algoritamske platforme)
Izazivanje kognitivne dezorijentacije	„Kontradiktorne fraze iz „Alise u zemlji čudesa“ za zaobilaženje analitičkog uma (Atack, 1990).	Miješanje vremena, mijenjanje satova, narušavanje rutina radi izazivanja dezorijentacije (CIA, 1963).	Beskonačno skrolanje sa sadržajem koji mijenja kontekst i fragmentira fokus (Eyal, 2014).
Stvaranje psihološkog šoka/stanja zamrzavanja	„Mentalni pad“ gdje mozak paničari i traži stabilnost (Miller, 1987).	„Psihološki šok ili paraliza“ uslijed traumatskog iskustva koje subjekta čini sugestibilnim (CIA, 1963).	<i>Doomscrolling</i> praćen naglim emocionalnim promjenama koje stvaraju kognitivni i emocionalni šok (Brady i sur., 2017).
Prepisivanje uvjerenja „stabilnim podatkom“	Umetanje naredbe ili uvjerenja kao „stabilnog podatka“ nakon konfuzije (Hubbard, 1956).	Iskorištavanje trenutka šoka kako bi subjekt postao „skloniji poslušnosti“ narativu ispitavača (McCoy, 2006).	Predstavljanje viralnog narativa unutar eho komore kao autoritativne istine (Sunstein, 2017).
Emocionalno cikliranje (frakcionacija)	„Emocionalni udari“ za destabilizaciju subjekta (Atack, 1990).	Izmjenjivanje prijatni i ljubaznosti (npr. dobar/loš policajac) (CIA, 1963).	Algoritamska isporuka sadržaja koji izaziva strah, praćenog sadržajem koji ulijeva nadu (Brady i sur., 2017).
Kontrola okoliša i izolacija	Izoliranje sljedbenika od vanjske kritike („wogovi“), kontrola informacija („Izvor“) (Singer, 2003).	Potpuna fizička kontrola – zvučno izolirane sobe, senzorna deprivacija, izolacija (CIA, 1963).	Algoritamsko stvaranje personaliziranih „mjehurića filtriranja“ i „eho komora“ (Pariser, 2011).

Zaključak: Od Kognitivne Otpornosti do Epistemološke Prijetnje

Ovaj izvještaj iscrtao je jasnu evolucijsku liniju od Hubbardovih tehnika konfuzije temeljenih na interakciji jedan-na-jedan, preko sustavne psihološke prisile CIA-e, do današnje sveprisutne i automatizirane digitalne manipulacije. Pokazalo se da, iako se tehnologija promijenila, temeljne psihološke ranjivosti koje se iskorištavaju ostale su iste. Princip destabilizacije pojedinačne stvarnosti kako bi se povećala sugestibilnost ostaje konstanta.

Kao što je analiza pokazala, principi manipulacije i sami su postali roba. Uočava se trend „meta-manipulacije“, gdje se alati za „otkrivanje laži“ ili „postizanje jasnoće“ prodaju publici koristeći iste one tehnike (pozivanje na autoritet, obećanje „stabilnog podatka“) koje bi navodno trebali razotkriti. Manipulacija se tako komercijalizira kao rješenje za konfuziju koju sama potiče.

U svjetlu ovih spoznaja nužno je razviti nove oblike kognitivne otpornosti. Sljedeće preporuke nisu jednostavni savjeti, već strategije utemeljene na nalazima izvještaja, usmjerene na jačanje „kognitivne samoobrane“ u 21. stoljeću:

Razvoj metakognicije: Ključna obrana od manipulacije je svijest o vlastitim procesima razmišljanja. Pojedinci bi trebali aktivno preispitivati svoje emocionalne reakcije na sadržaj, posebno na onaj koji izaziva snažne, nagle osjećaje (strah, bijes, nada). Postavljanje pitanja poput „Zašto se osjećam ovako?“ i „Koji je cilj ovog sadržaja?“ može prekinuti automatski ciklus reakcije i omogućiti kritičku procjenu.

Namjerno traženje kognitivne disonance: Budući da algoritmi stvaraju ugodne eho komore (Pariser, 2011; Sunstein, 2017), pojedinci se moraju svjesno izložiti suprotnim stavovima i informacijama. To ne znači prihvaćanje dezinformacija, već aktivno traženje dobro argumentiranih, ali različitih perspektiva kako bi se spriječilo intelektualno izoliranje i ojačala sposobnost složenog razmišljanja.

Prepoznavanje arhitekture uvjeravanja: Korisnici moraju postati svjesni da platforme nisu neutralne, već su dizajnirane kao „persuazivne tehnologije“ (Fogg, 2003). Značajke poput beskonačnog skrolanja, automatske reprodukcije i sustava obavijesti osmišljene su da iskoriste isprekidano pojačanje (Eyal, 2014) i fragmentiraju pažnju. Prepoznavanje ovih mehanizama kao namjernih alata prvi je korak prema vraćanju kontrole.

Auditiranje vlastitog informacijskog okruženja: Kao što manipulator kontrolira okoliš žrtve, pojedinci moraju preuzeti kontrolu nad svojim digitalnim okruženjem. To uključuje svjesno biranje izvora informacija, isključivanje nepotrebnih obavijesti i korištenje alata za ograničavanje vremena provedenog na platformama koje se oslanjaju na emocionalno cikliranje.

Ove strategije otpornosti ključne su, no one se suočavaju s novim izazovom koji nadilazi prethodne. Pojava generativne umjetne inteligencije i *deepfake* tehnologije ne predstavlja samo inkrementalnu promjenu, već fundamentalni pomak: s manipulacije *interpretacije* stvarnosti na *fabrikaciju* same stvarnosti. Dok su Hubbard i CIA nastojali destabilizirati pojedinačevu *percepciju* stvarnosti, generativna AI prijeti destabilizacijom naše *kolektivne, zajedničke* stvarnosti. Ova tehnologija omogućuje stvaranje „virusnih dezinformacija u velikim razmjerima“ i snižava cijenu proizvodnje uvjerljivog lažnog sadržaja, što predstavlja ozbiljnu „epistemološku prijetnju“. Gubitak paradigme „vidjeti znači vjerovati“ mogao bi nerazmjerno naštetiti marginaliziranim zajednicama koje se oslanjaju na video dokaze za dokumentiranje nepravde. Buduća istraživanja moraju se

hitno usmjeriti na razvoj novih oblika kognitivne otpornosti za ovu eru sintetičke stvarnosti te istražiti etičke i regulatorne okvire.

Literatura

- Atack, J. (1990). *A piece of blue sky: Scientology, Dianetics and L. Ron Hubbard exposed*. Carol Publishing Group.
- Braiker, H. B. (2004). *Who's pulling your strings? How to break the cycle of manipulation and regain control of your life*. McGraw-Hill.
- Brady, W. J., Wills, J. A., Jost, J. T., Tucker, J. A., & Van Bavel, J. J. (2017). Emotion shapes the diffusion of moralized content in social networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(28), 7313–7318. <https://doi.org/10.1073/pnas.1618923114>
- Central Intelligence Agency. (1963). KUBARK Counterintelligence Interrogation. National Security Archive. <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB122/>
- Central Intelligence Agency. (1983). Human resource exploitation training manual. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP89-01069R000100030002-3.pdf>
- Doliński, D., & Nawrat, R. (1998). Fear-then-relief procedure for producing compliance: Beware when the danger is over. *Journal of Experimental Social Psychology*, 34(1), 27–50. <https://doi.org/10.1006/jesp.1997.1341>
- Eyal, N. (2014). *Hooked: How to build habit-forming products*. Penguin.
- Fogg, B. J. (2003). *Persuasive technology: Using computers to change what we think and do*. Morgan Kaufmann Publishers.
- Gardner, M. (1957). *Fads and fallacies in the name of science*. Dover Publications.
- Hubbard, L. R. (1950). *Dianetics: The modern science of mental health*. Hermitage House.
- Hubbard, L. R. (1956). *Confusion and stable data*. Scientology Publications.
- Hubbard Communications Office. (1972). HCO Bulletin of 11 June 1957 (Reissued 12 May 1972).
- Kent, S. A. (1999). The creation of "Religious" Scientology. *Religious Studies and Theology*, 18(2), 97–126.
- Kitchens, B., Johnson, S. L., & Gray, P. (2017). Understanding echo chambers and filter bubbles: The impact of social media on diversification and partisan shifts in news consumption. Darden Business School.
- McCoy, A. W. (2006). *A question of torture: CIA interrogation, from the Cold War to the War on Terror*. Metropolitan Books.
- Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(4), 371–378. <https://doi.org/10.1037/h0040525>
- Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. Harper & Row.
- Miller, R. (1987). *Bare-faced messiah: The true story of L. Ron Hubbard*. Michael Joseph.
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin UK.
- Seligman, M. E. P. (1972). Learned helplessness. *Annual Review of Medicine*, 23(1), 407–412.
- Simon, G. K. (2010). *In sheep's clothing: Understanding and dealing with manipulative people*. Parkhurst Brothers.
- Singer, M. T. (2003). *Cults in our midst: The hidden menace in our everyday lives*. Jossey-Bass.
- Sunstein, C. R. (2017). *#Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton University Press.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.